

ניצול ההפתעה במבצע „קדש“

סא"ל מ. אילן

.....עלידי שינוי סידוריו וחילוף תכניתיו הוא מניח את האויב בלא ידיעה ברורה. עלידי העתקת מחנהו והליכה בדרכי עקיפין הוא מונע בעד האויב מלנחש את מטרותו. ברגע המכריע מנהיגו של צבא נוהג כמי שטיפס ועלה למקום גבוה ואחר בועט ומפיל את הסולם מתחתיו. הוא מכניס את חייליו הרחק לתוך ארץ האויב לפני שהוא מגלה כונתו".

(סוף סטו — „חכמת המלחמה“)

אמנם צדקן הטוענים כי ההצלחה בסיוני היתה תוצאה של הפתעה, בעיקר ברמה האיסטרטגית, אבל ברצוני להפריך את הדעה המקובלת שהשגת הפתעה היא פשוטה. ברמה הטקטית-אופרטיבית לא היתה כמעט הפתעה בסיוני — לא בזמן, לא במקום, לא בעוצמה ולא באמצעים.

אין ספק, כי כוח המוצנח בתפאומיות הרחק בארץ האויב, הוא מפתיע. אך עם ההצנחה מסתיימת למעשה ההפתעה. בו ברגע, שהרמטכ"ל המצרי קיבל את הידיעה על הצנחנים שלנו במיצר חיטאן („מעבר המתלה“) — ואין סיבה לפקפק בעובדה שהידיעה הגיעה אליו מהר מאוד — ידע שמלחמה נגד פניו. אין מצניחים כוח כ-200 ק"מ מהגבול הישראלי,

השימוש הנכון בעקרון ההפתעה הוא סוד ההצלחה של צה"ל בסיוני. זו הרעה הרווחת אצל אנשי הצבא המקצועיים. אף מנסים למצוא בקביעה זו את הסיבה להתמוטטות המהירה של מערך ההגנה המצרי. מי יכול לעמוד בפני לחצו של צבא מודרני, המתגייס ומתארגן בחשאי וחודר במפתיע לטריטוריה השכנה? בקיצור, שוב הוכח — אומרים יודעי דבר — שהחפז תעה בזמן, במקום ובעוצמה הם תככים בדוק ומנוסה. יש מוסיפים גם את ניצול עקרון ההפתעה בלחימה הישראלית, היינו: גישה עקיפה, נידודת גדודי לה, הפעלת אמצעים טכניים וארגוניים, שיש בהם משום חידוש וכיו"ב.

לחסום מעבר הנמצא 40 ק"מ מהיעד היותר חיוני למצרים — מתעלת סואץ — לצורך פעולת תגמול.

אולם, בהצנחה זו עדיין לא נתגלו כוונותינו. יש אפשרויות רבות לנצל חדירה ארוכת טווח זו. אחרי הכל, אין זה אלא מהלך פתיחה בלבד.

כדי לדעת אם היתה הפתעה ברמה הטקטית, יש לברר תחילה שאלות אלה: האם היה המערך המצרי ערוך כהלכה? האם תפס את העמדות הנכונות? האם היתה כוונות הגייסות מספקת? במלים אחרות — האם הונחתה המהלומה של צה"ל על יריב שהיה נכון, או על יריב שלא הספיק לתפוס עמדות קרב?

המסע של חטיבה 9 עלול להיראות כמקרה מובהק של הפתעה (דרך גישה בשטח שנחשב בלתי יעביר ומכיוון לא צפוי). אולם עובדה היא שמפקד שרם-אש"י קיבל מסייריו דיווח מלא, מדויק, שיטתי ומידי, על כל מהלך מסע ההתקרבות של חטיבה 9 מרגע שעברה את הגבול ובמשך חמשת הימים שלאחר מכן, עד שנתקלה במערך ההגנה של שרם-אש"י. התקפת "פתע" כזו, בהתרעה של חמישה ימים (!), הצליחה רק בגלל תוסר כשרונו של המפקד המצרי להפעיל את הכוח שעמד לרשותו בזמן הנכון, במקום הנכון ובשיטת הנכונה. קשה לומר, כי תנאי הקרקע לא נתנו לו הזדמנויות מספיקות, או שחמישה ימים הם זמן מועט לתכנון חפז.

הכוונות המצרית

יתכן שהדבר יפתיע את אלה שאינם מכירים את הצבא המצרי, אבל עובדה היא, ששיטת הכוונות של הצבא המצרי בסיני היתה כזו, שכמעט לא ניתן להפתיעו. הצבא המצרי נוהג לתכנן מראש את כל פרטי מערך ההגנה, עד לשוחה האישית. הרושם שהתקבל בסיני הוא, שיש תכנון על גבי הניר (תכנון ברמת הדיביזיה, לפעמים אף ברמת המטה הכללי) של כל עמדה של כל מטולירקטי נגד טנקים ושל כל מקלע-קל במערך ההגנה; המבנה של מערך ההגנה כולו, על כל מתחמו, מוצבי החוץ שלו ושיטת הפיטרול הצמודה אליהם, מוכתב על-ידי המטה הכללי לפרטי פרטים. הגייסות שהוקצו למערך הגנה זה, לא רק שהוקצו לתפקידים מוגדרים, אלא אף תורגלו פעמים רבות, בזה אחר זה, בתפיסת המוצבים, בתפקידם של כל יחידה ושל כל חייל בעמדה. לאיש צבא מודרני נראית שיטה זו תמוהה מעיקרה. כיצד אפשר לתכנן מערך הגנה על כל פרטיו, לארגן את השטח ולהציב את הכוחות בשדה בלי לדעת כלל אילו כוחות התוקף ואיזה כיוון התקפתו? התשובה היא, שבזירת המערכה של סיני אפשרי הדבר, ושיטת הגנה מתוכננת יעילה בחצי-אי זה יותר ממה שניתן לשער ממבט ראשון.

היטב חקרו המצרים והיטב למדו את מרחב סיני מן הבחינה הצבאית. לא הסתפקו בתכניות שהורישו להם הבריטים, ולא הסתפקו בתכניות שפותחו ושנבדקו בשתי מלחמות-עולם הלכה למעשה. גם לא אמרו די בנסיון שהתנסו בו על בשרם

במלחמת הקוממיות, אלא נועצו במומחים גרמניים, מהמעולים. הם הכירו את כל ההרים, כל הבקעות, הגבעות והמיצרים, החולות ומישורי החצץ. הכירו את כל המעברים, השבילים, דרכי העקיפה ודרכי התעבורה. לדעת את נתוני הקרקע ואת אפשרויות התמרון בסיני, פירוש הדבר — להכיר את סיני על בוריו. המצרים העריכו נתונים אלה והסיקו מסקנות, והמסקנות יושמו במערך ההגנה של הצבא המצרי — מערך הגנה מעולה.

באופן כללי אפשר לקבוע כי סיני אינו אלא איזור שומם. אין בו יעדים כדאיים להתקפה, לפי המושגים המקובלים אצלנו לגבי ארץ מאוכלסת. האוכלוסיה האזרחית הקטנה שבסיני אינה גורם בעל משקל, לא לגבי הדרג הלוחם ולא לגבי המערך התחזוקתי. כל ערכו של סיני מקורו בדרכים שבו. הוכח במערכת סיני כי הספקת המים (שאמנם גם כיום היא בעיית-מטה גדולה) אינה אותו גורם מכריע כפי שהיתה בעבר. אגב, עובדה היסטורית היא, ששום צבא שעבר בסיני לא נעצר בדרכו בשל מחסור במים.

לעומת בעית המים, שנפתרה בעזרת האמצעים הטכניים וההספקה המודרנית, נשארה בעית השליטה בדרכים כמו שהיתה בעבר. אגב, עובדה היסטורית היא, ששום צבא שעבר לפני הספירה. מרחבי חולות בלתי-יעבירים לחלוטין לתובלה ממונעת, אף לא לכלי רכב זחליים, והרים סלעיים שכמעט אין לעברם אף ברגל, הותירו לתחבורה בסיני רק מסדרונים אחדים וצירים בהם עוברות כל הדרכים — שהן למעשה שלוש. דרכים אלה עוברות לפעמים במיצרים, שהשליטה בהם מבטיחה את השליטה על ציר התנועה לכל אורכו.

לא תהיה זו הגזמה לקבוע שלא נותרה קרקע חיונית שלא נתפסה על-ידי המצרים; לא נותרה דרך גישה לשטחים חיוניים אלה, שלא נחסמה על-ידי מערך הגנה מתוכנן. אפשרויות התמרון באותו "מרחב מדברי גדול", כביכול, צומצמו. אם קבעה תכנית ההגנה המצרית שהאויב יכול לבוא ולתקוף מוצב מסוים משני כיוונים, הנה סמוך ובטוח, כי אין שום אפשרות לכיוון שלישי. ובכל מקום שקבעה התכנית את הכיוון המשוער של המאמץ העיקרי של ההתקפה, שם אמנם נערכה ההתקפה.

החושב, כי במדבר סיני אפשר להשיג הפתעה על-ידי הסתערות בהסתר ובמפתיע, אינו אלא טועה. לא רק שאין לתקוף את המגן מכיוון בלתי-צפוי, אלא אין גם אפשרות לרכז כוח בלתי-צפוי נגד נקודה מסוימת בזירה זו. קיבול צירי התנועה, גם להעברת גופי צבא וגם להעברת הספקה, מוגבל מאד. ניתן לקבוע כמעט בנדאות מה הכוח שצבא, ויהא גודלו אשר יהא, מסוגל לרכז בכל ציר התקפה אפשרי.

תכנית ההגנה המצרית

בסיכום התקבל תמונה זו:

- כל היעדים הצבאיים בסיני הם מיצרים וצמחי דרכים, שערכם כמחסום לתנועה ידוע מראש.
  - קיבול הדרכים — וכתוצאה מכך כמות הכוח שאפשר לרכז להתקפה נגד כל יעד — ידועים במידה מספקת לתכנון יעיל.
  - המדבר החשוף מונע כל תנועה בהסתר.
- עיס ותותחי הנ"ט המצרים נכונים לקבל פניהם מעמדות, שמקומם נבחר על סמך שיקול נכון.

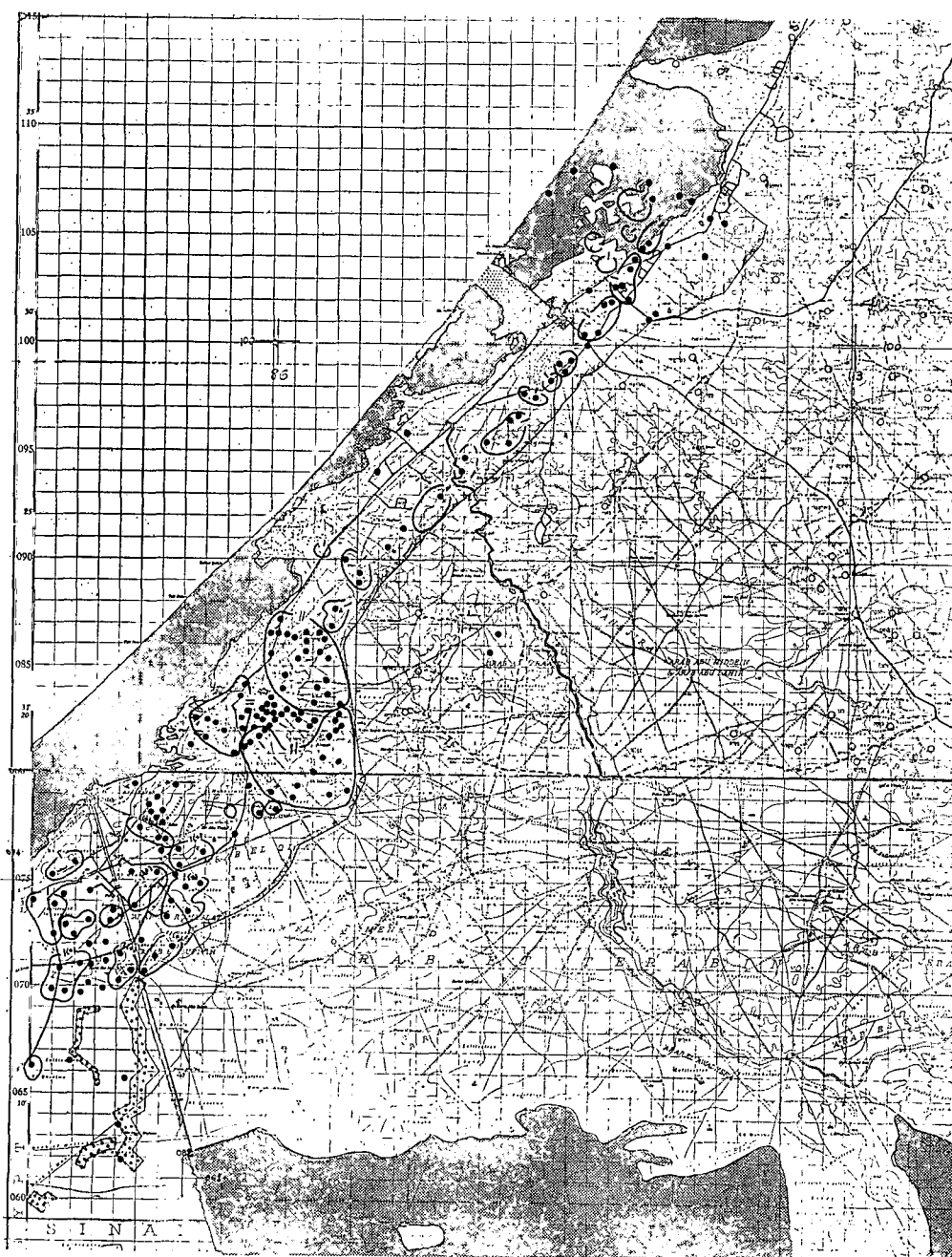
● בציר הדרומי — חטיבת חי"ר שתפקידה לבלום חדירה לאזור הסואץ, דרך מעבר המתלה. ואכן כוחות אלה, שגודלם, ציודם וארגונם התאימו לתפקיד שהוטל עליהם, נערכו במהירות מפתיעה לתגובה מהירה והתקדמו בכל מקום בהתאם ללוח הזמנים. מהירות הביצוע אולי אף עלתה על המשוער. הערכת המצב היתה ידועה והתכנית מתורגלת.

אוס־כתף

תגובות מערך ההגנה היו מחושבות, ושיטתן מנעה כל אפשרות הפתעה. ניקח לדוגמה את מתחם אוס־כתף, מתחם חטיבת מאורגן להפליא; מוקף חגורות־תיל, מוקשים, כולו מחופר, עם מספר רב של תותחים נ"ט מוצבים כהלכה. מתחם היכול לשמש דוגמה לכל בי"ס לחי"ר, בכל צבא שהוא. בתקופת רגיעה לא היה המתחם תפוס; היחידות שנועדו לאייש את המוצבים עסקו באימונים ושכנו במחנות מנהלתיים לא הרחק מהמקום. הן התאמנו ללא הפיחות כל עוד לא הגיעו ידיעות על תנועה חשודה ממערך האתרעה (שהיה מורכב משורת תצפיות במקומות נבחרים על הגבול הישראלי או ממדוחים בדוים, המשוטטים באיזור, שאין דבר נעלם מעינם). ידיעות מסוג זה לא עברו סינון או בדיקה מיוחדת. שיירת טרקטורים שהעלתה אבק בקרבת הגבול, או רכב סיור שנראה בסביבה, די היה בהם, כדי שתצוה מפיקדת החטיבה על תפיסת המערך. ההנחה היתה כי נראה, שהתועלת שבתרגול הגייסות (בתפיסת המערך) גדולה מהנזק שבהפסקת האימונים. כך קרה שהגייסות המצרים תפסו את מתחם אוס־כתף עוד לפני שהגיע לשטח הכינוס הכוח הישראלי שנועד לתקפו. ובעוד הסודיות אופפת את תנועת צה"ל, ומפקדי היחידות מנסים לשוא לנחש את מטרת ההתקפה, היו המקלעים והתותחים הנ"ט המצריים

אפשר לומר, כי מסע מלחמה בסיני דומה יותר מכל מלחמה בזירה אחרת למערכת שחמט, שבה שני היריבים יודעים בדיוק רב זה את מערכו של זה. המצרים לא הסתפקו בהקצאה מראש של גייסות למערך זה. הם עיבדו תכנית להתקפות־נגד, גם ברמה האופרטיבית וגם ברמה הטקטית. ברמה האופרטיבית התבססה תכנית זו על הקצאה מראש של כוח־משימה מוגדר לכל ציר התקפה משוער:

- בציר הצפוני — חטיבת חי"ר ממונעת שתתגבר את מרחב אל־עריש;
- בציר המרכזי — חטיבת שריון שתתקוף בכיוון אבו עגילה;

מגרעות רבות ומכריעות לו. לעומת זאת מתגלה כושרו של החייל המצרי דוקא בהגנה. החייל והקצין המצריים נפלו מכל הבחינות מהחייל ומהקצין הישראליים. ברם, המצרים של 1956 לא נפלו ברמתם מאלה שלחמו בהגנה בעק- שנות במלחמת 1948. הצבא המצרי בכל- לו, על אף שסבל מ"חסור עיכול טכני" של הציוד המודרני הסובייטי הרב שנפל בחלקו, היה מאורגן ומצויד באורח מור- דרני, וארגונו עלה על כל צבא מצרי שקדם לו.

ההספקה של המצרים

שיטת ההספקה של הצבא המצרי היתה אף היא מחוסנת בפני הצורך לנקוט אלתורים חפוזים, התלויים באופי ההת- קפה של האויב. אם תרצה, לא היתה למצרים שיטת הספקה בכלל, במובן ש- צבא מודרני רגיל בה. הספקה לא "נמש- כה" ולא "בדחפה". שיירות לו נעו בדרך. בכל מתחם היו מצבורים גדולים שהוכנו מראש וכללו תחמושת, מים ומזון. בעור- פם היו מצבורים ומחסנים, שנועדו לספק גייסות נוספים שיעברו דרכם.

כונתי למצבורים עד לשוחה האישית. למקלען המצרי סיפקו תיבת כדורים, ערימת רימונים, מנות מזון לימים אח- דים, והוא לא נזקק לצאת משוחתו ולמ- שוך הספקה איזו שהיא. כמות כלי- הנשק בכל מוצב עלתה בהרבה על הד- רוש, כך שאפילו אחזקת הנשק לא היתה בעיה. מאותו רגע שחיל-המצב נכנס

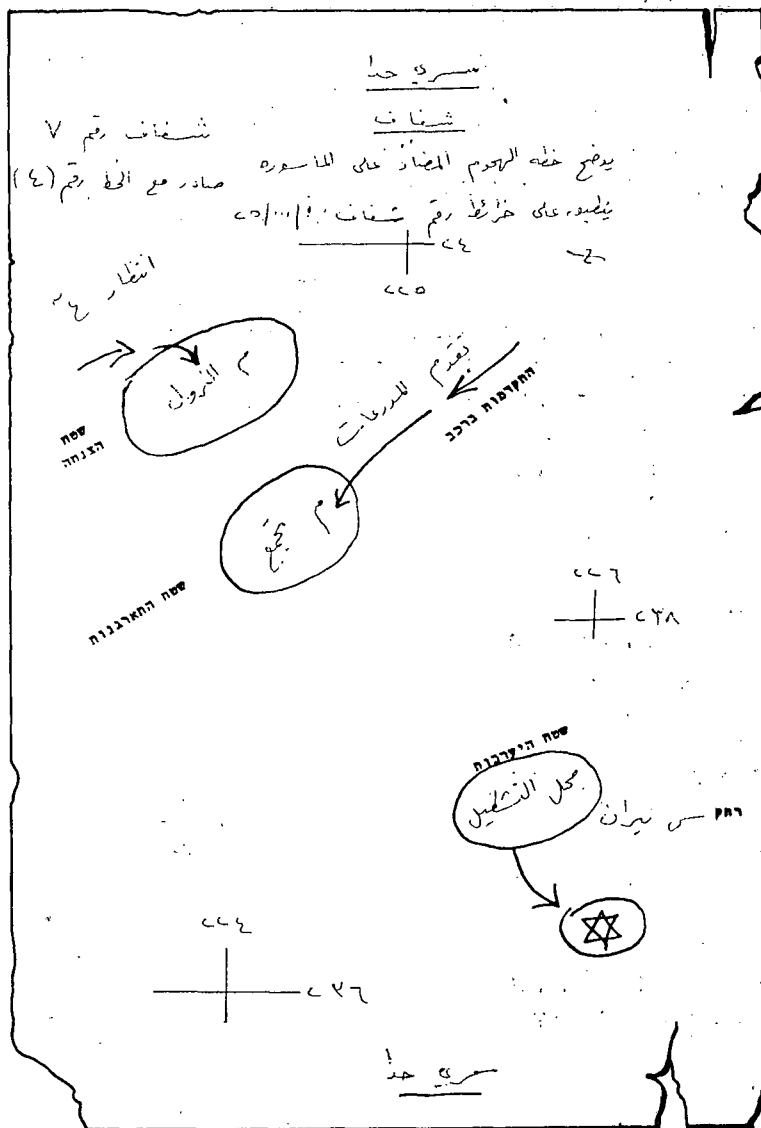
לעמדת הקרב שלו, לא היה נזקק במשך תקופה מסוימת לשום שירות הספקה. כמובן, שיטת הספקה זו בזבזנית. היא עלולה להכשיל צבא נייד, אבל אין כמוה טובה לצבא, שהיה לו הכל בשפע ואשר החליט לבסס את הגנתו על מערך קשוח ועל רשת מצבורים שנקבעה מראש ושהותאמה לתוכנית זו.

ההפתעה באמצעים

האם היתה הפתעה באמצעים טכניים, בנשק חדיש? צה"ל נפגש בסיני במיטב הנשק הסובייטי ובמיטב הנשק המערבי — נשק חדיש וחדש. הנשק של צה"ל היה לעומתו נשק ישן או נשק מחודש. לעומת כל כלי-נשק חדיש שהיה לישראלים היה למצרים נשק עוד יותר חדיש. נכון שנשק חדיש מעורר בעיות טכניות ודורש תקופת הסתגלות, אפילו בצבא אירופי ועל אחת כמה וכמה בצבא המצרי, המורכב מחיילים שאין להם תחושה טכנית. על אף זאת, אין לומר בשום אופן שה- מצרים לא הפעילו את נשקם כהלכה.

הגישה העקיפה

האם היה בשיטות הלחימה של צה"ל משום חידוש מפתיע?

מ"פלאי" התכנון המצרי — תכנית להתקפת-נגד שנמצאה בשדה- הקרב ונערכה לפני מבצע "קדש". מגן-הדוד מסמל מוצב מצרי ש"נכבש" בידי הישראלים.

רפיה

ההתקפה על אוס-כתף התפתחה כפי שציפו המצרים. זאת משום שאין אפשרות לתקוף את המתחם אלא מכיוונים שמכ- תיבים פני הקרקע. אם דבר זה נכון לגבי מתחם אוס-כתף, נכון הוא פי כמה לגבי מתחם רפיה. שבו נערכה ההתקפה יומיים לאחר התחלת המבצע בגזרה המרכזית. למצרים היתה איפוא התרעה מספקת לכל הדעות. מתחם רפיה נתפס על- ידי המצרים אף הוא 4 ימים לפחות לפני שהותקף. בכל גזרת רפיה לא היתה תלולית שלא נוצלה היטב על-ידי מערך הגנה הערוך לעומק, מערך שאין להפתיעו בשום טכניקה קרבית.

רמת הצבא המצרי

האם היה החייל המצרי גרוע כל כך? האם היו קציניו ומפק- דיו גרועים עד כדי כך? אין ספק, שצבא, שרוב אנשים השפלי- תם, נמוכה ותנאי חייהם החומריים והחברתיים פרימיטיביים,

במקום, כשהוא מנותק ממפקדו, בלי להתמהמה עד לקבלת תכנית המפקדה הממונה עליו. הדבר כרוך תמיד במנהיגות נועזת בכל הדרגים, בנכונות לבצע אתוררים, בידיעה שהמטה והגייסות לא יראו בשינויים הרבים דבר מפתיע. פעמים רבות פירוש הדבר לא „לשבור את הראש בקיר“, אלא לעקוף התנגדות נמרצת כדי לגשש ולמצוא דרך יותר משתלמת (כפי שנעשה בהתקפה על אוס-כתף, שנעקפה בראשית הקרב, לאחר שהתברר כי כיבושה על-ידי התקפת-מצח של חטיבה 7 עלול לעלות מחיר כבד מדי באדם ובציוד).

המצרים ראו בהגנת מתחם אוס-כתף הישג גדול. אחד הקצינים הבכירים שלהם, שנפל בשבי, אף הביע את דעתו בפירוש „שאין צה"ל צבא קוב, כי חדל כביכול לתקוף את המתחם“. אמנם — צה"ל חדל לתקוף את המתחם, מרגע שנסתבר שהוא אגוז קשה. שעה שהכוח המגן בירך בלבדו על עמדתו האיתנה

עקבות הנסיגה המצרית — נגמ"ש שרוף ונעלמים עזובות

(לפני נסיגתו הנואשת מהכיתור), כבר היו גייסות צה"ל הקדמיים סמוכים לתעלת וגורל המערכה על כל סיני, לרבות המתחם שגילה התנגדות עקשנית נחרץ. קצב לחימה — אין פירושו ניידות טכנית בלבד וגלגלים יותר מהירים, אלא מחשבה יותר מהירה, כושר החלטה יותר מהיר וניצול מלא של כל הפרטים כדי לעקוף את תכניתו של האויב, לא על-ידי עשיית בלתי-צפוי תמיד, אלא אף על-ידי עשיית הצפוי, אך בקצב בלתי-צפוי, תוך גישה עקיפה לא רק אל יעדים אלא גם אל מחשבתו של היריב.

ממבט ראשון נראה, שהתשובה חיובית. אבל אין הדבר כך. צה"ל גילה חלק גדול משיטות לחימתו בפעולות התגמול הרבות שקדמו למבצע. החייל והמפקד הישראלי התבלטו בהן כנוע-זים וכבעלי יוזמה, שיעדיפו לנקוט בכל הזדמנות גישה עקיפה ותמרון. כיצד הצליחו איפוא הישראלים להפתיע צבא, שאין להפתיעו לא בתמרון ולא בעוצמת ההתקפה, ואשר אין לערער את שיטת הספקתו או התארגנותו לקרב? התשובה היא שגישה עקיפה אינה ענין שבצורת תמרון בלבד, אלא, כפי שלידל-הארט חוזר ומדגיש בכתביו — קודם כל ובראש וראשונה זה ענין שבמנטאליות, שבגישה, בהערכת הגורם הפסיכולוגי*.

ההפתעה שהישראלים הפתיעו את המצרים אינה בכך, שתקפו מכיוון בלתי-צפוי, בזמן בלתי-צפוי, בעוצמה, או באמצעים בלתי-צפויים, אלא בקצב הלחימה, בגמישות וב-„זרימות“ הכוח התוקף, כאשר שוחחתי ערב הקרב עם אחד המפקדים הבכירים, אמר לי:

„קשה לעשות דבר שיפתיע את המצרים. קרוב לנדאי, שבכל קרב ניחקל בלא פחות דברים, שיהיה בהם מן המפתיע בשבילנו מאשר ההפתעות שנוכל לספק להם. אבל בדבר אחד אני יודע שתהא ידנו על העליונה: כאשר יתכוננו להגיב על מהלך שלנו, נהיה אנו כבר במהלך הבא, וכשיפעילו את האמצעים ואת הכוחות נגד המהלך הבא, יהיה מצב חדש שכנגדו כל מה שעשו לא יהיה בו כל ערך, מלבד שיבוש מערכם. כששני שחמטאים משחקים מהלך כנגד מהלך, יש להם סיכויים שווים. אבל מה סיכויי של שחקן, אשר כנגד כל מהלך שלו ניתן לך לעשות שני מהלכים?

כיצד להשיג הפתעה

כיצד להקדים את האויב? כיצד להגביר את קצב הלחימה? אין לכך מתכון מן המוכן או סעיף בתקנון השדה. לפעמים יש לקדם יחידת טנקים על זחליהם מבלי להמתין למובילים, על אף סלידתם של השריונאים מנוהל בזה; לפעמים יש לתקוף בלי הסיוע הארטילרי המתוכנן, לעתים יש לנצל פרצה במערך האויב, דבר הגורר שיבוש כל התכנית הבטור, חה, שנערכה מראש בעמל רב. לפעמים אין משמעו אלא יוזמת המפקד המקומי (הטלת השריון לקרב, על קוצימה ואבזר עגילה לפני המועד המתוכנן), המחליט, החלטות מכריעות

* „האיסטרטגיה של הגישה העקיפה“, ב. ת. לידל-הארט, חלק רביעי, עמ' 32.